

Ба Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-029-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ҚТ, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17)

Такриз

ба автореферати диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ)

Мавзӯи интихобнамудаи таҳқиқоти диссертатсионии Назар Муъмин Абдучалол «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ» дар тамоми давраи замони аҳамияти ҳеле муҳим дошта, ҳамчун маҳаки муайянкунандаи вазъи ҳаёти ҷомеа баромад мекунад ва мубрамияти таҳқиқи он дар замони муосир, ки тақозои ҷаҳонишавии давлатҳо, фарҳангу арзишҳои миллиро дорад, ҳеле дучанд гардидааст. Аз ин рӯ, муаллиф қайд менамояд, ки: «Зарурати таҳқиқи равишу дидгоҳҳои нав барои дарки адолат ва механизмҳои муносиб барои татбиқи он, ки дар давраи ҷаҳонишавӣ тақозо мегардад, ба таҳкими концепсияҳо ва тасаввурот дар бораи адолати иҷтимоӣ мусоидат хоҳад кард». (саҳ. 4 автореф.).

Муаллиф дар таҳқиқоти худ назарияҳо, концепсияҳо ва ақидаҳои гуногуни давраҳои гуногун, ҷаҳоншиносӣ ва мутафаккирони аврупоӣ ва шарқии давраи антиқа, асримиёнагӣ, Замони нав ва замони муосирро мавриди омӯзишу таҳлил қарор дода, онҳоро ҳамчун заминаи асосии таҳқиқот баррасӣ намудааст. Маҳз омӯзиш ва таҳлили амиқи ин сарчашмаҳо ба муаллиф имкон додаанд, ки ӯ тавонистааст табиати диалектигии адолати иҷтимоиро ошкор намуда, ҷойи онро дар низоми арзишҳои ҷомеаи муосир муайян сохта, таносуби адолати иҷтимоӣ ва озодию баробарӣ ва нобаробариро амиқ намояд.

Бояд таъкид кард, ки таҳқиқоти анҷомдода шуда, на танҳо аҳамияти фалсафӣ-иҷтимоӣ, инчунин ҳуқуқиро низ дорост. Дар забони тоҷикӣ вожаҳои арабии «ҳуқуқ», «ҳақиқат», «адолат» як реша дошта, бо ҳам пайвандии зич доранд. Мафҳуми «адолат» аз ҷиҳати маъно ва шакл бо мафҳуми «ҳуқуқ» наздик аст. Кодекси қонунгузори Юстиниан бо таърифи мафҳуми «ҳуқуқ» оғоз меёбад: «Таҳқиқгари ҳуқуқ бояд, пеш аз ҳама, дарк намояд, ки қалимаи «ҳуқуқ» - (ius) аз кучо пайдо шудааст. Ҳуқуқ номи худро аз «ҳақиқат, адолат» (iustitia) гирифтааст, зеро тибқи таърифи Селсус, ҳуқуқ илм оид ба некӣ ва одилӣ аст. Яке аз аввалин

муҳаққиқони ҳуқуқ Улпиён, ки дар асрҳои II-III умр ба сар бурдааст, принципҳои асосии ҳуқуқро дар се муқаррароти мухтасар муайян кардааст: покқичдонона зистан, ба каси дигар зарар нарасондан, ба ҳар кас чизеро, ки ба ӯ тааллуқ дорад, баргардонидан.

Таърифи универсалии ҳуқуқ ҳамчун чораҳои озодӣ, адолат, баробарӣ ва ҷавобгарии субъектҳои ҷамъиятӣ дар муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо, ки мазмун ва шакли онро таърихан бо сатҳи объективи ба даст омадаи рушди иҷтимоӣ фарҳангӣ муайян мекунад, ба мо имкон медиҳад, исбот намоем, ки ҳуқуқ ва адолат ҳамрадиқ мебошанд. Дар баробари озодӣ, баробарӣ, сулҳ, демократия ва баъзе дигар принципҳои асосии муносибатҳои ҷамъиятҳои гуногун адолат ба ҳайси арзиши умумибашарӣ мебошад.

Адолати иҷтимоӣ принципи ҳаёти ҷомеаи демократӣ ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ нигаронидашуда мебошад. Ин принцип ё унсурҳои муайяни он дар конститутсияҳои муосир сабт шудаанд.

Бо назардошти меъёрҳои қонунгузорӣ метавон дид, ки принципи адолати иҷтимоӣ дар зӯҳуроти воқеии худ ду ҷанбаи ба ҳам алоқаманд дорад: умумии иҷтимоӣ ва махсуси мақсаднок. Муқаррароти марбут ба танзими ҳуқуқҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, моликият ба қарри замин, ҳадди ақалли зиндагӣ, аслан ба ҳамаи шаҳрвандон дахл доранд, гарчанде масалан, ҳуқуқ ба доруворӣ бепул ва қафолати давлатии ҳадди ақалли зиндагӣ барои камбизоатон назар ба сарватмандон хеле муҳимтар аст. Қўмаки иҷтимоии суроғавӣ ба гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли (қоргарон, кўдакон, нафақахўрон ва ғ.), инчунин ба шахсони алоҳидае, ки дар вазъияти душвори зиндагӣ қарор доранд, таъин карда мешавад.

Дар асоси меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки ба адолати иҷтимоӣ алоқаманданд, метавон муайян кард, ки нишондодҳои он кадомҳоянд, муайян кард, ки адолати иҷтимоӣ ҳангоми гирифтани неъматҳои андак қай имконпазир аст ва ҳангоми гирифтани неъматҳои зиёд қай вучуд надорад. Ба сифати нишондиҳандаҳои умумии рақамӣ мо ҳадди ақалли зиндагӣ (сабади истеъмолӣ) ва нишондоди рушди тавоноии инсониро мегирем, барои гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли бошад, музди меҳнати ҳадди ақал ва нафақаи пиронсолӣ, ки қонун муқаррар кардааст.

Нишондиҳандаи дигари муҳими адолати иҷтимоӣ тақсимои воқеии ҳокимият ва моликият мебошад. Дар баъзе кишварҳо шахсоне, ки дар хизмати давлатӣ фаъолият доранд, ҳатто тавассути истифодаи бовариноки молумулк наметавонанд ба фаъолияти соҳибқорӣ машғул шаванд. Муаллиф ҳамаи ин нишондиҳандаҳоро таҳлил намуда, яқинд хулосабарориҳои муфид намудааст, ки онҳо барои татбиқи дурусти принципи адолати иҷтимоӣ дар давраҳои гуногун дар ҷомеа аҳамияти

муҳим доранд. Аз ҷумла, муаллиф дар нуктаҳои асосие, ки барои ҳимоя пешниҳод намудааст, қайд менамояд, ки «... фаҳмиши адолат ва беадолатии иҷтимоӣ хусусияти таърихӣ дошта, мушкилии дарки моҳияти онҳо на фақат аз омилҳои субъективӣ – имкониятҳои маърифатии одамон, инчунин аз омилҳои объективӣ – вазъу шароити таърихӣ вобастагӣ дорад» (саҳ 13. автореф.).

Доираи истифодаи мафҳуми «адолати иҷтимоӣ» хеле фарох буда, таҳлили он дар ҷорҷубаи як таҳқиқоти илмӣ ба пуррагӣ муайян карда намешавад. Аз ин рӯ, муаллиф қайд менамояд, ки «... адолатро ҳамчун талаботи мувофиқати байни нақши инсон ё гуруҳи иҷтимоӣ бо мақоми иҷтимоии онҳо, байн ҳуқуқ ва уҳдадорӣ онҳо, гуноҳ ва ҷазо, хизматҳои одамон ва афкори ҷомеа роҷеъ ба он мефаҳманд» (саҳ. 17 автореф.).

Дар умум бояд қайд намуд, ки саҳеҳнокӣ, навгонии илмӣ, хулоса ва пешниҳодхое, ки дар таҳқиқоти илмӣ ифода ёфтаанд, ягон шубҳаро ба вучуд намеоранд. Пешниҳод ва нуктаҳои илмии диссертатсия ба таҳқиқоти назариявӣ объективӣ таъя намуда, натиҷагирӣро асосноку боэътимод буда, ба мулоҳиза ва хулосабарорӣҳои муаллиф асос ёфтаанд. Навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он аст, ки он аввалин рисолаи комплекси илмӣ оид ба таҳқиқоти адолати иҷтимоӣ буда, муаллиф бо дарназардошти анъанаҳои таърихӣ, тағйирёбии унсурҳои моддиву маънавӣ дар замони ҷаҳонишавиро дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ба риштаи таҳлил кашидааст.

Дар баробари ин, дар автореферат баъзе норасоӣҳо ба назар мерасанд. Масалан, бамаврид мебуд, агар масъалаи таносуби адолати иҷтимоӣ ва адолати судӣ дар зербоби алоҳида мавриди баррасӣ қарор мегирифт.

Ин нуктаи болозикр аҳамияти илмии кори диссертатсиониро ба ҳеҷ ваҷҳ паст намекунад. Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки андешаҳои муаллиф фаҳмишҳои илмии адолати иҷтимоиро мукамал гардонида, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт ҳамчун сарчашма хизмат менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмии анҷомдодаи муаллиф имкон медиҳанд, ки роҳҳои асосии ташаккули адолати иҷтимоӣ, самтҳои асосии баланд бардоштани он дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд муайян карда шаванд.

Мазмуни таҳқиқоти илмӣ шаҳодати кофӣ будани пуррагии баёни мазмун ва навгонии илмӣ доштани онро медиҳад. Муаллиф аз натиҷагирӣро хулосаҳои худро ифода намудааст, ки он метавонад барои рушди илми муосири фалсафа саҳми сазовори худро гузорад.

Дар асоси таҳлили автореферат, метавон қайд намуд, ки таҳқиқоти илмии Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар

назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ» ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад. Диссертатсияи мазкур тадқиқоти мустақилона ва анҷомёфта буда, дар он натиҷаҳои нави илман асоснок ба даст омадаанд, масъалаҳои аниқи илмӣ ҳал гардида, самти нави илмӣ концепсияи адолати иҷтимоӣ пешниҳод шудааст. Муаллифи диссертатсия Назар Муъмин Абдучалол бошад, барои гирифтани унвони илмӣ доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ сазовор мебошад.

Муқарриз: доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
мудири шуъбаи масоили назариявӣ
далат ва ҳуқуқи муосири Институти
фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи АМИТ

Бобочонзода И.Х.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33.
Почтаи электронӣ: bobojonov_i@mail.ru
Телефон: 935107711

Имзои И.Х. Бобочонзодаро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳои ИФСҶ АМИТ Шозедов Х.Н.

28 июли соли 2022